

ACADEMIA ROMÂNĂ ȘI PREMISELE EI ÎN CONȘTIINȚA PROFESORILOR DE LA BRAȘOV (1821—1918)

GRIGORE ȚOPAN

Adevărata idee a unei Academii permanente, cu organizarea și menținerea pe care ea le are astăzi, sublinia la timpul său Nicolae Iorga, o aflăm într-o cârticică a unui dascăl de limbi străine din Moldova¹.

Tipăritura la care se referă savantul român apăruse la Iași în anul 1841 și ea exprima cerința înființării unei adunări „pan-românești” temporare, a unei Academii alcătuite din învățați munteni și moldoveni, care ar fi lucrat fiecare separat în capitalele lor și care la datele stabilite «ar avea conferințe la Focșani, unde ar hotări o gramatică fixă pentru amindouă națiile (sic), precum și un dicționar»².

Asemenea formulări sugerează mai vechile inițiative de întrunire a cărturarilor români — medici, filozofi, istorici și «alți mai mulți învățați la număr» — presupuși să compună de pildă *Societatea filozofească* de la Sibiu (1795), ele reprezentând tot atâtea momente și tendințe de constituire a unor asociații cu caracter academic și cu scopul cultivării limbii naționale, — idee înscrisă pe primul loc în ideologia iluministă a burgheziei în ascensiune. Tendințe și momente ce se manifestă prin urmare încă în perioada premergătoare *Societății literare* de la Brașov și București (1822—1827)³, dar ele se manifestă mai cu seamă după aceea. În acest curent general se plasează deci și ideea adunării învățaților munteni și moldoveni, a conferinței lor periodice de la Focșani, de lângă Milcov.

Ideea societății academice române prinsese rădăcini și ea începuse să se manifeste cu deosebire prin intermediul așa-ziselor înștiințări, al corespondenței directe a intelectualilor români dintr-o provincie sau alta. Citatei tipărituri de la Iași îi urmează îndată după revoluția de la 1848 corespondența pe aceeași temă dintre studentul Dimitrie A. Sturdza și Iacob Mureșianu, noul director al foilor de la Brașov, după retragerea lui G. Barițiu de la conducerea acestor publicații. Se primea acum la redacția cunoscuta *Înștiințare literară* care urma să fie difuzată de asemenea în Moldova, la Iași, dar și în Bucovina și Transilvania.

¹ N. Iorga, *Cea dintâi idee a Academiei Române*, în „Neamul românesc literar”, I. nr. 4, 1 aprilie 1909, p. 29.

² Emile Kohly de Guggsberg, *Le Phile-dace, aperçu sur l'éducation chez les roumains, suivi de quelques remarques relatives à la prospérité des Principautés*, Iași, 1841, apud N. Iorga, loc. cit.

³ Cf. articolul *Cu privire la evoluția inițiativelor de constituire a societăților culturale (1790—1830)*, în *Cumidava*, VIII, 1974—1975, p. 243—247.

Datată la „Monahiu“, adică la München în 26/14 nov. 1850, scrisoarea prin care I. Mureșianu era rugat „în numele națiunei“ să publice înștiințarea „ocultînd numele“ autorului, e semnată de Dimitrie A. Sturdza de Miclăușeni, iar concluzia, pentru cine confruntă textul înștiințării literare tipărite în *Foaie pentru minte, inimă și literatură* din 4 ianuarie 1851, cu raportul și regulamentul prezentate de V. A. Ureche consiliului de miniștri la data înființării Societății Literare Române (1866) este, în adevăr, aceea că izvorul și premisele istorice ale înaltului for de cultură națională, cum avea să constate ulterior profesorul brașovean Axente Banciu, se regăsesc „și în înștiințarea literară a lui Dimitrie A. Sturdza, secretarul general de mai tirziu — multă vreme sufletul Academiei Române“⁴. Filiația actelor de naștere a Societății Literare Române pare deci certă, iar confruntarea documentelor provenite din cele două momente istorice, concludentă.

„Cultivarea limbii e reclamată imperios, domnilor miniștri“, se va adresa V. A. Ureche consiliului de miniștri în martie 1866. Drept urmare, în regulamentul promulgat prin decretul de înființare a instituției la 1 aprilie același an se prevede, înainte de toate, misiunea specială a Societății Literare din acel moment, aceea de a determina ortografia limbii române, de a-i elabora gramatica și dicționarul⁵.

„Cultivarea organului național e tot una cu cea a limbii naționale, pentru că ea însăși este organul acela“, susținea cu 15 ani mai înainte tânărul D. A. Sturdza în menționata înștiințare literară (1850) și definind ramurile culturii el considera că pentru realizarea întrupării culturii — în sensul pe care i-l acorda studentul român de la München — cu organismul național, ea însăși — cultura — are nevoie de-o altă cultură, de cea a limbii naționale. Cultura materială, ramură definită de el drept „mișcarea, activitatea și tăria vieții sociale“, nu e altceva decît „puterea industriei omenești, ce face minuni în ziua de astăzi prin chimism, mecanism, comerțiu, agricultură ș.c.l.“.

Pe asemenea baze se susținea deci la 1850 propunerea de a se constitui *Comisiunea literară*, cum o denumea Sturdza în *Înștiințarea literară* publicată la Brașov, adunarea temporară a învățaților români. Din comisiunea literară se preconiza să facă parte următorii „bărbați ai națiunei“: președinte T. Cipariu, iar ca membri Ioan Alexie, F. Aron, G. Barițiu, A. Hurmuzaki, A. T. Laurian, I. Maiorescu, A. Pumnul, precum și dr. A. Șandor, G. Săulescu, dr. T. Stamati. Nume de altă rezonanță social-istorică decît ale boierimii luminate din componența *Societății literare* constituite cu un sfert de veac mai înainte. În textul înștiințării se formulau obiectivele în număr de zece, începînd cu cel dintîi (sub șapte subdiviziuni) tematica limbii române: originea, romanitatea, principiile limbii și ortografiei, scrierea românească cu litere latine etc.

Nu cunoaștem urmările directe ale propunerilor și corespondenței dintre Sturdza și Mureșianu. Se știe însă că aproximativ același număr de membri l-a întrunit și Societatea Literară Română, viitoarea Academie Română, la înființarea ei, că dintre intelectualii veniți din Transilvania

⁴ Axente Banciu, *Primele cărămizi la temelie Academiei Române*. Extras din „Țara Birsei“, Brașov, 1936, p. 11.

⁵ Cf. D. A. Sturdza, *Raport asupra activității Academiei Române, cu ocazia nea serbării a XXV ani a existenței sale, 1866—1891*, București, 1891, p. 38.

doi erau de la Brașov: G. Barițiu, al cărui nume figura și în înștiințarea de la 1850, și Gavril Munteanu, directorul liceului român din localitate. Activitatea celor doi academicieni de la Brașov devine evidentă, iar contribuția lui Barițiu echilibrează situații de ordin național, el legându-și numele de marile inițiative culturale ale românilor din Transilvania. De numele său se leagă între altele apariția revistei *Transilvania*, organul Astei brașovene. Sublinierea se cuvine pentru că revista lui Barițiu era unul din jurnalele a căror limbă prilejuise încă în anul apariției ei (1868) critica lui T. Maiorescu, dar ea se impune mai cu seamă pentru că revista de la Brașov stîrnise criticului de la *Convorbiri literare* acele „neapărate întrebări” ce se puneau atunci în cultura română⁶.

G. Barițiu va scrie în revista sa și despre societatea de la București, luînd atitudine în fața criticilor ce i se aduceau instituției. Astfel, în articolul serial intitulat *Societatea academică română, amicii și contrarii ei*⁷, redactorul de la Brașov luptă pentru a se imprima viitoarei academii un profund caracter științific, el cerînd membrilor săi să cultive cu zel și devotament, pe specialități, una sau alta din ramurile științei, iar apoi „să le știe de valoare practică — precizează Barițiu —, din care mai curînd sau mai tîrziu să tragă și națiunea folos”. În ceea ce privește unele divergențe de ordin confesional manifestate în rîndurile membrilor Societății de la București, academicianul brașovean replică sub forma unei întrebări: „Și de ce religione pot oare fi acei membri care au a face cu geologia, cu electricitatea, magnetismul, cu darwinismul? Așadară — constată Barițiu — societatea academică și devenise (încă din anul 1869 .n.a) jucăria partidelor în mijlocul valurilor politice”. Divergențele din sinul ei le va putea rezolva — potrivit viziunii sale realiste — numai timpul, sau mai bine, în cursul timpului națiunea întreagă, prin inteligența sa colectivă, ce crește pe an ce merge”. Cît de prezentă era deci soarta Academiei Române în conștiința și preocupările intelectualilor de la Brașov rezultă prin urmare cu prisosință din asemenea referiri fugare, dar această trăire se manifestă deopotrivă în conștiința profesorilor brașoveni care, fără să poarte titlul de membri ai înaltului for cărturăresc, își exprimă uneori sentimentele în forme și la temperaturi puțin obișnuite la adresa Academiei de la București.

Cel mai reprezentativ din acest punct de vedere pare a fi profesorul de limba latină de la liceul român din Brașov, David Almășanu. Cunoscut dintr-o îndelungată activitate didactică desfășurată dincoace și dincolo de munți⁸, Almășanu era cel care activase la Vălenii de Munte întreg deceniul premergător revoluției de la 1848, el trăind acolo în societatea boierilor Alexandru Filipescu Drăjneanu, Iancu Filipescu, a oaspeților lor vestiți Bălenii și Cîmpenenii, ale căror nume erau cunoscute în Transilvania încă din timpul refugiului lor la Brașov (1821). Trecînd munții din cauza urmărilor din anii revoluției (1848/49), David Almășanu se stabilește în 1853 la Brașov, el devenind cel de-al patrulea profesor al numitului liceu, alături de directorul G. Munteanu, de Iosif Barac, fiul scrii-

⁶ Cf. Titu Maiorescu, *Critice*, vol. I, București, Edit. Minerva, 1973, p. 160—161.

⁷ Articol serial în „*Transilvania*”, VI, nr. 21, 1 nov., 1873, p. 249—253; nr. 22, 15 nov., p. 257—259; nr. 23, 1 dec., p. 273—276; nr. 24, 15 dec. 1873, p. 285—287.

⁸ Pentru date biografice, cf. Ioan Popea, *David Almășanu. Schițe biografice*, Brașov, 1897, p. 46; cf. și Virgil Onițiu, *David Almășanu, în Anuarul XXXIII al gimnaziului mare public român... pe anul școlar 1896—1897*, p. 41—45.

torului român Ioan Barac, și de învățătorul Vasile Oroianu. Timp de peste trei decenii Almășanu va servi interesele școlii române din localitate, încît împlinirea vîrstei de 70 de ani îl găsește la catedră, în școala condusă de acum de alți directori, între care Ioan Meșotă, acesta devenind în anul dobîndirii independenței de stat a României membru corespondent al Academiei Române.

Mai tîrziu, cu prilejul jubileului de 25 de ani de la înființarea Academiei Române, profesorul în pensie D. Almășanu celebrează cu venerație evenimentul, dedicîndu-i afecțiunea sa caldă, exprimată în versuri de o eleganță academică: „Hrănitorul soare al muzelor / Academia, să dureze în veacuri”.

„Almus sol musarum,
Academia dureat in aeva.
„Ex qua scisse fluunt
tanquam de fonti perenni“⁹.

În asemenea manieră se succed versurile venerabilului profesor, în hexametri latini și imagini de o rară frumusețe și putere sugestivă, îmbinate uneori cu elemente din poezia populară. El omagiază Academia de pe rîul Dimbovița ca pe un izvor nesecat, viu și simbolic, din care „cine bea nu se mai duce”:

„Gratulor ergo Academiae
a dulci Dimbovița amne
„Ex quo, qui potat,
nunquam discedit ab illo“.

Este Academia Română, Templu Minervae, în conștiința profesorilor de la Brașov: „Academia surgat ad astra!”¹⁰ Primiți aceste urări, se adresează poetul către învățatul corp academic, care izvorăsc din străfundurile minții și inimii:

„Accipita has voces
quas fundit mens animusque“.

La rîndul ei, „Academia a ascultat cu cea mai vie plăcere frumoasa salutare” și ea mulțumește poetului latinist „pentru simțămintele de simpatie ce faceți pentru viitorul acestei instituțiuni de cultură națională”. Din partea conducerii ei semnează scrisoarea de răspuns lui Almășanu: președintele Hașdeu și secretarul general D. Sturdza¹⁰.

Cît de vie se arată Academia Română pe tot parcursul istoriei ei în conștiința intelectualilor din provincie, inclusiv a profesorilor de la Brașov, reiese însă și din alte referiri. De pildă atunci cînd, prin anii 1902—1908, Andrei Bărseanu, autorul *Istoriei școalelor centrale române gr.or. din Brașov*, lucrare premiată la timpul său de Academia Română, și Virgil Onițiu, unul din cei dintîi editori ai *Țiganiadei* lui I. Budai-Deleanu, devin membri ai înaltei instituții românești, profesorul de fizică, Aurel Ciortea, în calitate de bibliotecar al liceului, procedează la colecționarea și propagarea *Anulelor Academiei Române*, de difuzare și dezbătutarea conținutului lor prin publicarea pe plan local a bibliografiei

⁹ Cf. Ioan Popea, *loc. cit.*, p. 23—24.

¹⁰ *Ibidem*, p. 21—22.

analitice a seriei de istorie¹¹. În felul acesta scrierile unor autori ca D. A. Sturdza, V. A. Urechia, ca și ale istoricilor N. Iorga, A. D. Xenopol, C. Erbiceanu etc. devin bine cunoscute de intelectualitatea din Brașov și din întreaga Transilvanie. Relațiile profesorilor brașoveni cu Academia au fost menținute în diverse forme, ele manifestându-se adesea pe tema cultivării limbii române literare. Lucrări ale unor autori brașoveni apărute în localitate sau la București reflectă în mod nemijlocit interesul și spiritul înaltei instituții în preocupările din Transilvania. Menționăm spre exemplificare unele scrieri cu adresă directă la lucrările Academiei, ca titlul *Altă ortografie*, de Al. Bogdan, fratele slavistului I. Bogdan și al istoricului literar Gh. Bogdan-Duică¹². Criticând în alt loc sistemul ortografic stabilit pe la 1904 de Academie, tânărul profesor de la Brașov propune, pe baza unui studiu de sine stătător și publicat sub același titlu la București (1912), să se fixeze o altă ortografie. Gestul său e urmat de alți colegi, în primul rând de Ax. Banciu.

Cum vorbim și cum ar trebui să vorbim românește ? (Ardelenisme și alte -isme) este titlul studiului de limbă al lui Banciu, publicat la Brașov în anul 1913 (140 p.). Pornind de la ideile lui T. Maiorescu privind primejdia denaturării spiritului limbii române, denaturare produsă cu aproape o jumătate de secol în urmă prin greșelile ortografice și de limbă ale jurnaliștilor români din Transilvania, autorul citează din cunoscuta critică la adresa limbii române din jurnalele din Austria, critică pe care Banciu o consideră pentru tirhpul său (1868) drept un semnal de alarmă, o critică „aspră, necruțătoare chiar, dar justă”. Și asemenea celor mai mulți profesori brașoveni din trecut, care adulau pe T. Maiorescu, Banciu apreciază rezervele de odinioară față de criticile aceluia drept învinuiri. „Însuși Barițiu într-un discurs la Academia Română l-a denunțat ca pe un «cosmopolit», P. Grădișteanu ca «germanizator», ca să nu mai menționăm pe Laurian și Massim care — crede Banciu — l-ar fi înghițit într-o lingură de apă”. Referiri din cele mai diverse s-au făcut atunci la adresa unor intelectuali de frunte, dar ele s-au făcut mai cu seamă la începutul secolului nostru.

Primele cărămizi la temelia Academiei Române se intitulează studiul următor dedicat împlinirii a 70 de ani de existență a Academiei, studiu pe care îl datorăm aceluiași Ax. Banciu și publicat în revista *Țara Birsei*. Cu aceasta ne găsim însă într-o nouă perioadă istorică a Academiei Române, Tempa Minervae, în conștiința profesorilor de la Brașov.

¹¹ Cf. Aurel Ciortea, *Catalogul bibliotecii școalelor centrale române gr. or. din Brașov*, Brașov, 1903, p. 49—50.

¹² Alexandru Bogdan, *Altă ortografie*, în *Almanahul scriitorilor de la noi, Orăștie*, 1911, p. 120.

DIE RUMÄNISCHE AKADEMIE UND IHRE VORAUSSETZUNGEN IM BEWUSSTSEIN DER KRONSTÄDTER PROFESSOREN (1821—1918)

(ZUSAMMENFASSUNG)

Die Arbeit stellt eine Synthese einer größeren Mitteilung dar, die auf einer im Rahmen der Akademie der Sozialistischen Republik Rumäniens von dem Redaktionskollegium des Geschichtstraktates der Rumänischen Akademie veranstalteten wissenschaftlichen Tagung, präsentiert wurde. Sie versucht anhand einiger Momente darzustellen, was die Rumänische Akademie, deren Mitglieder aber auch andere Intellektuelle im Bewußtsein der Kronstädter rumänischen Professoren bedeutet haben. Die Arbeit ist die Fortsetzung einer Untersuchung aus „Cumidava“ VIII, in der die Entwicklung der Initiativen zur Bildung kultureller Gessellschaften auf dem Gebiete unseres Landes in den Jahren 1790—1830 dargestellt wurden.